

НАУКОВИЙ ПРОЕКТ

УДК 37.018.51:316.7]:377

НАДІЯ ШИЯН
(Полтава)

МОДЕЛЬ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

Проаналізовано специфіку соціокультурного середовища сільської школи, обґрунтовано варіативні моделі профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості.

Ключові слова: школа сільської місцевості, специфіка соціокультурного середовища, профільне навчання, модель профільного навчання.

Система освіти в будь-якій країні покликана сприяти реалізації потреб і можливостей особистості, а також основних завдань соціально-економічного й культурного розвитку суспільства. Сьогодні освіта і виховання на селі відстають від потреб сучасного життя перш за все тому, що недостатньо орієнтовані на формування в учнів особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, соціально значущих знань, що відповідають динамічним змінам соціуму й необхідні для організації гідного життя на селі чи вибору іншого життєвого шляху. Невідповідність змісту освіти та виховання, принципів організації педагогічної діяльності школи потребам соціуму, що змінився, сьогодні стала особливо очевидною.

У сільській місцевості в останні роки змінюється специфіка ринку праці. Якщо в недалекому минулому сільськогосподарське виробництво потребувало працівників з невисокою кваліфікацією, які виконували значні обсяги важкої ручної праці, то нинішні соціально-економічні й політичні перетворення в сільському соціумі привели до зміни вимог до кваліфікації працівників. Сучасна сільськогосподарська техніка, автоматизація виробничих процесів вимагають працівників високої кваліфікації. Нові вимоги ставляться й до працівників соціальної сфери, які повинні певною мірою змінити сільський устрій життя, надавати широкий спектр послуг працівникам сільськогосподарського виробництва. А вже становлення постіндустріального суспільства вимагає зниження обсягів матеріального сектора на користь росту інформаційної сфери та сфери послуг. Підтвердженням цього є той факт, що на початку ХХ століття в сільському господарстві США працювало майже 75% робочої сили, в середині ХХ століття – 20%, за останні 50 років ця частка зменшилася ще в 8 разів і складає сьогодні від 2,5 до 3%. Подібні процеси йдуть і в більшості європейських країн. Так у Франції лише 4% населення зайняті сільськогосподарською працею порівняно з 30% в 1954 році. У той же час у торгівлі та сфері послуг у Франції зайняті сьогодні 69% всіх працюючих, тоді як у 1954 році ця цифра становила 40% [4].

Інший чинник становлення постіндустріального суспільства – зростання значимості інформації та знання, що ставить освіту в число головних пріоритетів життя і розвитку суспільства. Тобто, у розвинутих країнах різко зростає кількість людей, які прагнуть одержати підвищений освітній ценз. Так у 1890-их роках лише 1% американців після школи йшов у коледжі, в 1940 р. – менше 15% випускників шкіл, до середини 70-их років – уже 50%, а в 1993 р. – 62% [4]. У Кореїській Республіці біля 1/3

всіх випускників середньої школи вступають в університети, у Тайвані – понад 30% [2]. Саме фактор пріоритетності освіти лежить в основі „азіатського економічного дива”.

Значимий фактор, який вимагає пошуку нових шляхів організації профільного навчання і збереження старшої сільської школи – це зниження народжуваності дітей в Україні. Конкретні приклади вікового розподілу сільських жителів, одержані нами в ході експериментальної роботи, вказують на „старіння” села. Так, у селі Книшівка Гадяцького району Полтавської області дітей віком до 7 років – 33, тоді як у віці старше за 60 років – 263 чоловіки. У селі Сватки цього ж району дітей віком до 7 років – 63, мешканців віком за 60 років – 528 чоловік. Такий віковий розподіл характерний і для інших сіл регіону. Середня наповнюваність класів у загальноосвітніх школах сільської місцевості України становить 16,6. Найвищий цей показник у Автономній республіці Крим – 21,2 і найнижчий у Чернігівській області – 12,8. У Полтавській області середня наповнюваність класів у сільських школах становить 15,5. Отже, профільне навчання, навіть розглянуте в найбільш загальній постановці, – проблема не самостійна. Вона – похідна не лише від запитів особистості, а й від структури суспільства, його потреб: економічних, технічних, оборонних, організаційних та ін.

Таким чином, сільська школа, працюючи на перспективу, повинна готувати більшість своїх випускників до продовження навчання у вищих закладах освіти різного рівня акредитації, забезпечуючи висококваліфіковані кадри для розвитку як сільськогосподарського виробництва, так і соціально-культурної сфери села. Таку підготовку й покликано забезпечити профільне навчання.

Мета дослідження – обґрунтувати варіативні моделі профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості.

Кожна сільська школа має свої специфічні особливості, своє соціокультурне середовище, своє „обличчя”, що вимагає різних підходів до організації профільного навчання. Л.В. Байбородова і Л.Н. Серебренніков [1] виділяють наступні фактори, що впливають на організацію профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості: особистісні – особистісні та професійні інтереси школярів, їх потреби і можливості (інтелектуальні, моральні), рівень здатності до навчання і навченості школярів, підготовленість і професіоналізм педагога; соціальні – інтелектуальний і культурний потенціал соціального оточення, замовлення на освітні послуги, престижність професій у суспільстві, конкретному соціальному середовищі, сім’ї; територіальні – місце розташування школи, віддаленість від інших освітніх і професійних навчальних закладів, районного, обласного центрів; матеріальні – матеріальна база школи, місцевого господарства, наявність транспортних засобів, наявність культурно-освітніх центрів і стан їх матеріальної бази; організаційні – взаємодія школи з іншими освітніми структурами, професійними і навчальними закладами.

Але, як показала експериментальна робота, зокрема специфіка навчального процесу в загальноосвітній школі сільської місцевості зумовлена малою наповнюваністю класів, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних виділимо наступні: доброзичлива атмосфера в класі; підвищена увага вчителя, інтенсивність педагогічного спілкування; довірливі взаємовідносини з учнями, оперативна педагогічна допомога їм; співробітництво і співтворчість з учителем; надання переваги самостійній навчально-пізнавальній діяльності; повнота та об’єктивність оцінки знань.

У той же час мала наповнюваність класів у загальноосвітній школі сільської місцевості має й певні недоліки. У класах з малою наповнюваністю інколи відсутні лідери. У зв’язку з цим часто навчальний процес збіднюється, відсутність високого емоційного настрою негативно впливає на працездатність учнів. Навчальна діяльність школярів в умовах малої наповнюваності класів постійно знаходиться під контролем учителя. Поряд із перевагами такої роботи, учні часто перебувають у напруженому

стані протягом усього навчального дня, що зумовлює підвищену втомлюваність, яка проявляється до кінця уроків. Цей фактор може негативно впливати на прагнення навчатися і, як наслідок, на глибину знань. Крім того, особливості навчально-виховного процесу в сільській школі істотно впливають на формування загальнологічних умінь учнів. Мала кількість дітей у класі, як правило, негативно позначається на розвитку культури мовлення школярів. Із зменшенням кількості учнів, які постійно взаємодіють, їх мовлення значно збіднюється, розширення кругозору уповільнюється, звужується сфера повсякденних інтересів, повільніше нагромаджується життєвий досвід. Найбільше це проявляється в затримці розвитку вміння ясно й чітко виражати свої думки, в погіршенні запам'ятовування змісту навчального матеріалу. А це вимагає використання у навчальному процесі загальноосвітньої школи сільської місцевості активних форм та методів роботи, які б дозволили школярам більше спілкуватися на уроці як з учителем, так і з однокласниками.

Розглядаючи інформаційний аспект людського спілкування, психологи виділяють таку якість, як інформативність, розуміючи під нею здатність однієї особистості служити джерелом інформації для іншої. Мала наповнюваність класів збіднює спілкування, в учнів зникає інтерес до бесіди, з'являється нудьга. Крім того, інформованість кожної дитини багато в чому залежить від інформованості тих осіб, з якими вона щоденно спілкується. А тому велика роль у навчанні й вихованні, особливо в сільській місцевості, належить оточуючому соціальному середовищу, яке в багатьох випадках збіднене. Як констатує О.М. Коберник, „особливості духовного життя сільських мешканців пов'язані в першу чергу з їх більш низьким загальноосвітнім рівнем. (...) На 1000 чоловік приходиться з вищою, середньою і неповною середньою освітою в сільській місцевості 492 чоловіки, а в місті 723”. Таке соціокультурне оточення сільської школи знижує ефективність і виховну дію позашкільного спілкування школярів, не стимулює прагнення до самовдосконалення.

Отже, особливості загальноосвітньої школи сільської місцевості вимагають інших підходів до організації профільного навчання. Сільська школа не повинна наслідувати міську, а йти своїм шляхом, можливо, навіть притаманним лише цій школі. Системотвірним чинником профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості за даними нашого дослідження є учитель, педагогічний колектив, глибоке розуміння вчителями необхідності та сутності профільного навчання, бажання знайти найефективніші шляхи задоволення освітніх потреб кожного учня, власна ініціатива, творчість. Адже реформувати освіту лише урядовими постановами неможливо, ініціатива повинна йти від учителя, конкретного педагогічного колективу.

Урахування всіх цих чинників вимагає пошуку шляхів організації профільного навчання в класах з невеликою наповнюваністю учнів. Адже якщо йти шляхом створення однопрофільних шкіл у сільській місцевості, то нівелюється сама ідея профільного навчання, адже індивідуальні освітні запити школярів у таких школах не можуть бути задоволені. Якщо ж ідею профільності навчання реалізувати лише шляхом зовнішньої форми організації профільного навчання – створення опорної старшої школи, яка „виконує роль „ресурсного центру” в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів”, то враховуючи наповнюваність класів у сільській школі ресурсний центр буде однопрофільним, у кращому випадку матиме два профілі навчання, що не дозволить задовольнити освітні запити всіх школярів.

Ураховуючи специфіку сільської школи, ми дійшли висновку, що зміст освіти в загальноосвітньому навчальному закладі сільської місцевості повинен бути варіативним, багаторівневим, що зумовлено, по-перше, неможливістю створення різних профільних класів, по-друге, великою різноманітністю природних задатків, інтересів, нахилів, здібностей, здатності до навчання школярів у одному класі. У процесі експериментальної роботи ми розробили різнорівневі модульні програми, які включали інваріантні, додаткові й елективні модулі. Інваріантні модулі будувалися на основі базового курсу предмету; змістовий компонент додаткових модулів

складали теми, що не входили в базовий курс, але вивчалися в профільному і були обов'язковими для учнів, які вибрали даний предмет як профільний; змістовий компонент елективних модулів дозволяв розширити і поглибити знання з певної теми і вибирався учнями на основі їх нахилів та уподобань – курси за вибором.

Перш за все у структурі змісту програми з окремого предмета виділили інваріантну частину, яка входить до складу програм рівня стандарту, академічного і профільного (а) і варіативну складову: перша варіативна складова, що є лише в програмах академічного рівня (б) і друга варіативна складова, що є лише в програмах профільного рівня (в). Причому друга варіативна складова складалася з трьох частин: одна частина – додатковий матеріал, що вивчається на навчальному занятті (1в); друга частина – теми, що вивчаються на додаткових заняттях лише з учнями, які працюють на профільному рівні (2в – додаткові модулі), третя частина – курси за вибором (3в – елективні модулі). Враховуючи різні навчальні можливості школярів у загальноосвітній школі сільської місцевості, виділили ще одну варіативну складову змісту освіти (г), яка не обмежувалася програмними рамками і дозволяла кожному учневі розширювати і поглиблювати зміст вибраного профільного предмета – поглиблений рівень. Вимоги до засвоєння змісту рівня стандарту будувалися на основі рівневої диференціації і включали два рівні – С і В (рис. 1).

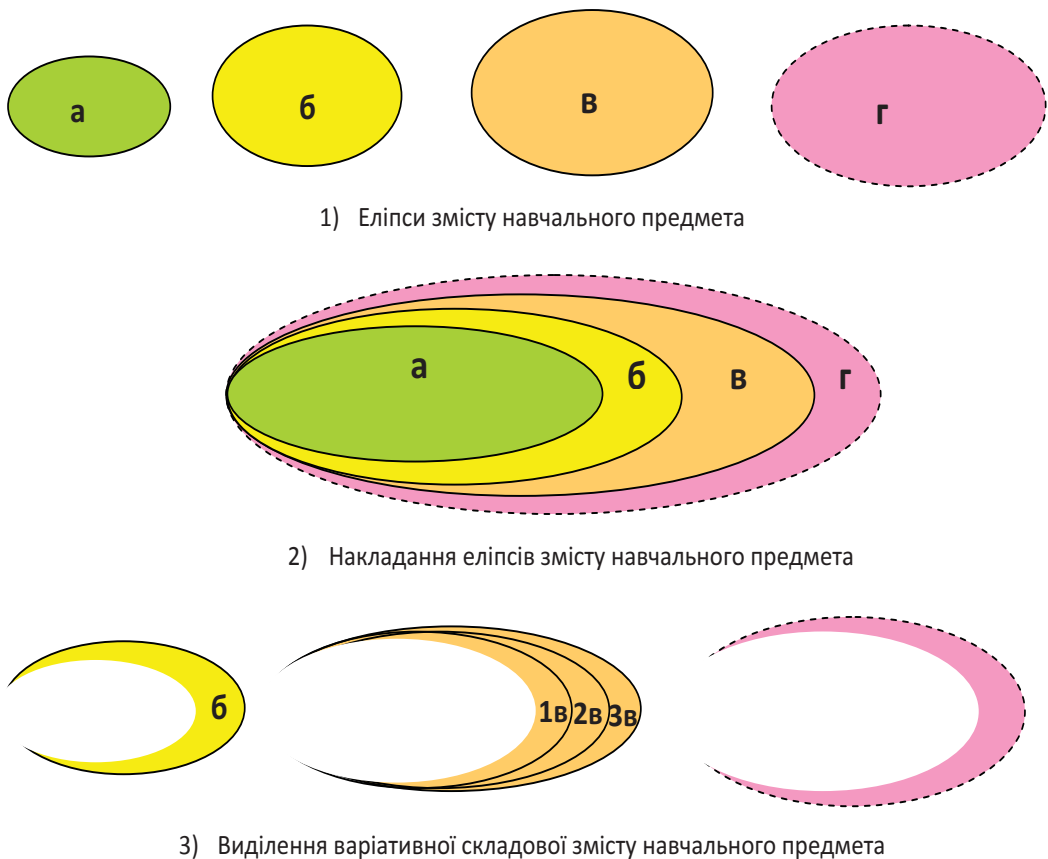

Рис. 1. Механізм конструювання різнорівневого змісту навчального предмета

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати міні-модуль як найбільш доцільну форму організації навчання в сільській школі. Поняття „міні-модуль” трактується як основна одиниця освітнього процесу, що характеризується певною завершенистю пізнавальних операцій з визначеного обсягу матеріалу (первинне засвоєння знань, вивчення та застосування їх у стандартних умовах, творче перенесення знань і навичок у нові умови з метою формування вмінь) та оптимальним поєднанням у його здійсненні індивідуальної, групової й фронтальної роботи. Тривалість навчального заняття в різних експериментальних моделях була не однаковою: 90 і 70 хвилин. Доцільність 70-хвилинного міні-модуля продиктована низькою наповнюваністю класів у загальноосвітній школі сільської місцевості й можливістю скорочення різних етапів навчального заняття. Така тривалість міні-модуля дозволяє виділити години для додаткових профільних і елективних індивідуальних та різновікових групових занять з кожного предмета, що планувалися у розкладі в другій половині дня.

Базуючись на дослідженні В.І. Загвязінського [3] та В.А. Ясвіна [5], даних експериментальної роботи, використовуючи власні підходи та досвід, розробили базову інтегровану структурно-функціональну модель профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості (рис. 2).

На основі розробленої базової моделі теоретично обґрунтували та експериментально перевірили педагогічну ефективність п'яти основних моделей профільного навчання: 1) модель профільного навчання на основі індивідуального вибору школярем рівня вивчення предмета, яка має три варіанти: внутрішньошкільна, міжшкільна, позашкільна; 2) ресурсний центр як модель опорної старшої школи; 3) територіальне шкільне об'єднання; 4) очно-заочна профільна школа; 5) дистанційна модель селективного та елективного профільного навчання.

Суть моделі профільного навчання на основі індивідуального вибору школярем рівня вивчення предмета можна виразити в таких положеннях:

1. Весь шкільний курс певного предмета має модульну побудову і ділиться на інваріантні, додаткові та елективні модулі:

- інваріантні модулі побудовані на основі базового курсу предмета;
- змістовий компонент додаткових модулів складають теми, що не входять в базовий курс, але вивчаються в профільному і є обов'язковими для учнів, які вибрали даний предмет як профільний;
- змістовий компонент елективних модулів дозволяє розширити і поглибити знання з певної теми, набути необхідний набір умінь з профільних предметів, допомогти учневі шляхом практичної діяльності оцінити свої можливості і вибирається учнями на основі їх нахилів та уподобань – курси за вибором.

2. У старших класах сільських шкіл з предметів, які окремі учні вибирають як профільні, виділяються динамічні групи: рівня стандарту, академічні і профільні.

3. На навчальному занятті кожен учень опрацьовує одну й ту ж тему на своєму рівні: стандарту, академічному чи профільному („м'яка” диференціація навчання).

4. Додаткові та елективні модулі вивчаються школярам профільних груп самостійно (кейс-технологія) або на додаткових профільних заняттях, які вводяться в розкладі в другій половині дня чи в спеціально визначений день за рахунок годин, вивільнених при скороченні навчального заняття з 45 до 35 хв., чи з 90 до 70 хв. Таке скорочення у школі сільської місцевості виправдане, адже невелика наповнюваність класів дозволяє зекономити час на різних етапах уроку. Крім того, не можна не враховувати одержані дані П. Урбетісом та В. Валентіновичюсом щодо зміни працездатності школярів у ході уроку: з 1 по 4 хвилину уроку діти здатні засвоїти біля 60% інформації, з 5 по 23 – біля 80%, з 24 по 34 – біля 45-50%, із 35 й до кінця уроку – до 6%. Таким чином, скорочення тривалості уроку в кожному класі можна вважати дидактично виправданим, воно дозволить проводити додаткові профільні заняття у одновікових чи різновікових групах. Ці заняття проводяться не з усіма школярами, а лише з тими, хто вибрав конкретний предмет як профільний.

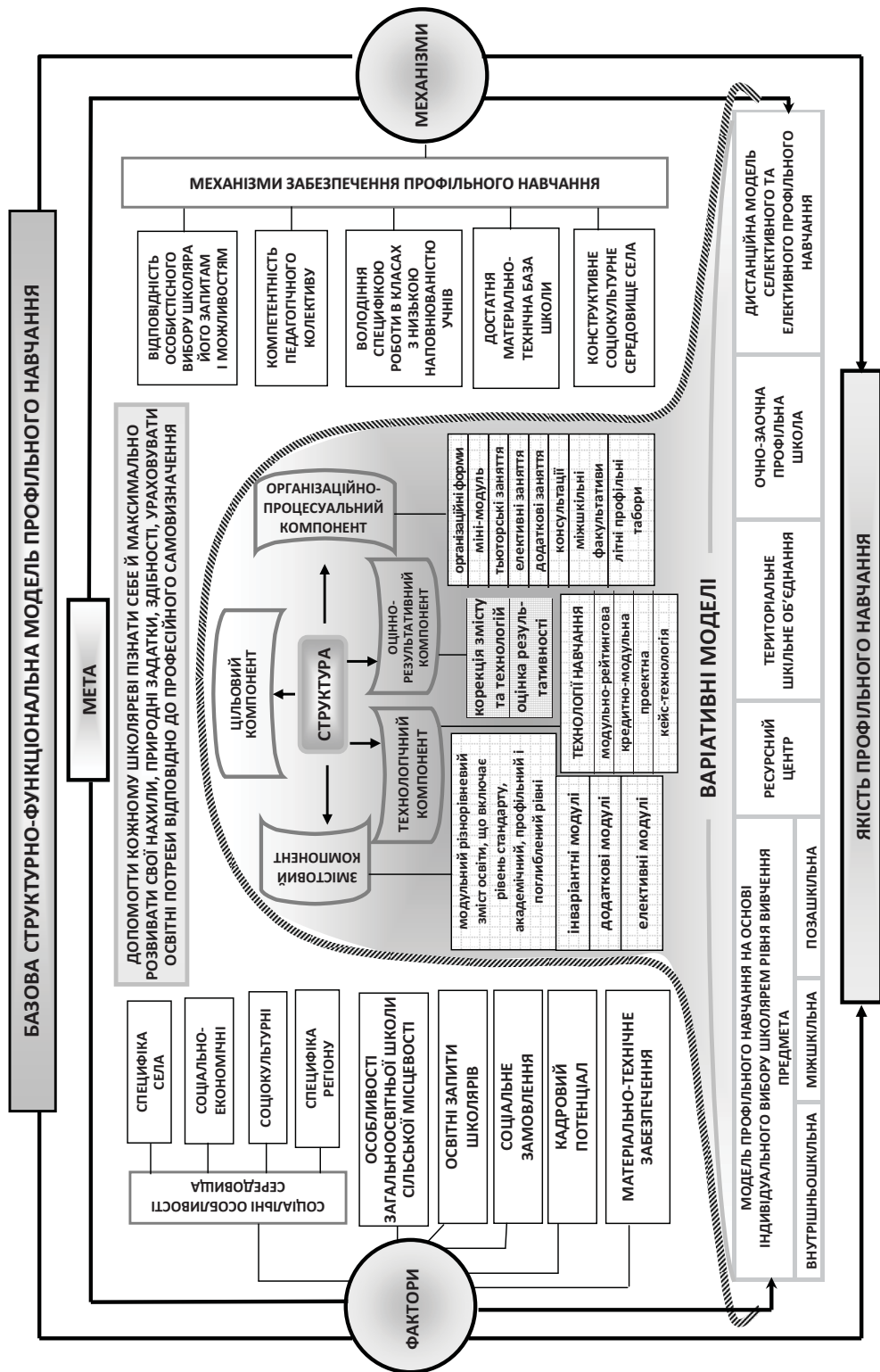

Рис. 2. Базова структурно-функціональна модель профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості

4. Для формування життєвих компетентностей учнів позаурочна діяльність школярів будується на основі проектної технології навчання.

5. Поглиблення обраного профілю навчання та соціалізація школярів відбувається у міжшкільних факультативах, літніх профільних таборах, секціях МАН, міжшкільних наукових товариствах тощо.

Модель „Територіальне шкільне об'єднання” характеризується тим, що школи, які мають незначну територіальну віддаленість, об'єднуються на добровільній договірній основі в асоціацію самостійних юридичних осіб, орієнтованих на горизонтальне партнерство. У кожній школі об'єднання на основі „м'якої” диференціації вивчаються інваріантні модулі, а додаткові та елективні модулі опрацьовуються у школах об'єднання, які мають достатнє матеріально-технічне забезпечення та кадровий потенціал з певної освітньої галузі.

У моделі „Ресурсний центр” освітній простір створюється шляхом об'єднання в єдиний освітній заклад опорної школи з структурними підрозділами – школами-філіалами. Години варіативної складової з шкіл-філіалів делегуються ресурсному центру, який забезпечує профільний рівень вивчення вибраних предметів.

Модель „Очно-заочна профільна школа” об'єднує ресурси загальноосвітньої школи та закладів додаткової освіти. Очні заняття проводяться у вихідні та канікулярні дні на базі позашкільних установ (у нашому варіанті – еколого-натуралістичного центру), розширення кола спілкування сільських школярів відбувалося також у літніх профільних таборах, робота яких поєднувала відпочинок з навчанням за проектною технологією.

Дистанційна модель профільного навчання будується за типом „учень – дистанційна освіта – учитель” з використанням досліджень А.В. Хуторського, чи за структурою – „автономна навчаюча система”, де до уваги брався доробок Є.С. Полат.

Тобто, нами були розроблені моделі профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості, концептуальною основою яких було визнання за учнем права вільно творити себе, виходячи із власних здібностей, як повноправного суб'єкта процесу навчання, що мотивує його прагнення до самореалізації, прояви самостійності в навчальній діяльності. Педагогічний експеримент дозволив зробити висновок про доцільність усіх розроблених моделей профільного навчання. Але слід зазначити, що для школи сільської місцевості найбільш ефективною й доступною виявилася модель профільного навчання на основі індивідуального вибору школярем рівня вивчення предмета.

Моделі профільного навчання будувалися на основі поєднання інваріантного та варіативного різнорівневого змісту освіти, репродуктивних і творчих методів навчання, різних видів діяльності, до яких залучаються школярі й були орієнтовані на природо- й культуродоцільний розвиток усіх сфер людської діяльності. У навчальному процесі утверджувалася доктрина „освіта як творення”, що визначала напрям методології і методики профільного навчання, забезпечувала організацію навчального процесу відповідно до можливостей і потреб особистості, коли індивідуальна діяльність за вибором школяра, а не педагога стає провідною у взаємодії „вчитель-учень”, традиційна парадигма освіти „учитель – підручник – учень” змінюється на нову – „учень – підручник – учитель”, позиція вчителя перебудовується, у процесі навчання відбувається рух із „предметом до дітей”, а не „з дітьми до предмета”, розвиток обдаровань і нахилів школяра має особистісну й соціальну спрямованість, домінує над вузькими цілями навчальних предметів, які виступають засобами розвитку його особистості, ураховують педагогічні особливості навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі сільської місцевості при виборі змісту, організації, засобів навчання, соціокультурний і економічний потенціал села.

Таким чином, основою організації профільного навчання в загальноосвітній школі сільської місцевості є реалізація кожним учнем індивідуальної освітньої траєкторії, яка починається з вибору рівня вивчення предмета на навчальному занятті, засвою-

ється на додаткових профільних та елективних заняттях і доповнюється шляхом поглиблення вибраного профілю навчання у міжшкільних факультативах, літніх профільних таборах, секціях МАН. Тобто, школа сільської місцевості надає можливість кожному учневі відповідно до його індивідуальних запитів і можливостей конструювати власну технологію освітнього простору. Така технологія не нав'язує учневі готовий жорсткий пакет предметів, а надає можливість кожному розробити власний освітній маршрут, а на його основі формувати профіль власного навчання, що дозволяє забезпечити для сільських школярів максимальну гнучкість профілів навчання.

Робота ж учнів сільської місцевості в міжшкільних факультативах, секціях МАН, літніх профільних таборах розширює коло спілкування сільських школярів як з однолітками, так і з учителями, вихователями, студентами, що працювали вихователями у літніх профільних таборах. Спілкування в різних колективах надає можливість сільським школярам набути соціального досвіду, не губитися в незнайомій обстановці, розширити коло свого спілкування, що певною мірою усуває негативну дію соціокультурних чинників сільського середовища.

У школі сільської місцевості профільне навчання об'єднує в собі загальні й специфічні риси, зумовлені сільським соціумом. Вивчення соціокультурного й економічного потенціалу села, поліфункціональність діяльності вчителя, безальтернативність освітнього простору, одно- чи малокомплектність школи, низька наповнюваність класів і водночас підвищена увага до кожного учня, суб'єкт-суб'єктна навчальна взаємодія дозволяють зробити висновок про доцільність меншої уніфікованості профільного навчання в школі сільської місцевості ніж у міській. Тому моделі профільного навчання у загальноосвітній школі сільської місцевості мають бути варіативними, зміст різноманітним, організація територіально зумовленою, а система засобів різноманітною й особистісно спрямованою. Тобто, профільне навчання у загальноосвітній школі сільської місцевості – вид диференційованого навчання, що базується на врахуванні специфіки роботи в класах з низькою наповнюваністю учнів і характеру соціокультурного середовища села, передбачає задоволення освітніх потреб, нахилів та здібностей кожного школяра, створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується шляхом уведення варіативних моделей, різноманітного змісту, територіально зумовленої організації і комплексу організаційно-методичного супроводу. При такому підході школа сільської місцевості матиме власний шлях розвитку, але метою її стане загальна мета сучасної освіти – створити найкращі умови для самопізнання, саморозвитку а потім і самореалізації власної сутності кожної особистості.

Проведене дослідження не вирішує повністю проблеми профільного навчання. Подальшого вивчення потребує обґрунтування методики підготовки та перепідготовки вчителя сільської школи до забезпечення профільного рівня вивчення предмета, форми і методи професійного самовизначення школяра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбородова Л.В. Концепция профильного обучения сельских школьников / Л.В. Байбородова, Л.Н. Серебренников // Школьные технологии – 2003. – № 5. – С. 47-62.
2. Бордовская Н.В. Педагогика : Учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб : Питер, 2001. – 304 с.
3. Зягвинский В.И. Моделирование в структуре социально-педагогического проектирования / В.И. Зягвинский // Моделирование социально-педагогических систем : региональная науч.-практ. конф., 16-17 сентября 2004 г. : сб. матер. – Пермь, 2004. – С. 6-11.
4. Пинский А. Реформофобия: уничтожение паче гордыни / А. Пинский // Народное образование – 2002. – № 8. – С. 27-38.
5. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

НАДЕЖДА ШИЯН

МОДЕЛЬ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЕ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Проанализирована специфика социокультурной среды сельской школы, обоснованы вариативные модели профильного обучения в общеобразовательной школе сельской местности.

Ключевые слова: школа сельской местности, специфика социокультурной среды, профильное обучение, модель профильного обучения.

NADIYA SHYYAN

MODEL OF PROFILE EDUCATING AT RURAL SCHOOL

The specific of sociocultural environment of rural school is analysed, the variant models of the profile educating at general school of rural locality are grounded.

Keywords: school of rural locality, specific of sociocultural environment, profile educating, model of the profile educating.

Одержано 20.06.2011, рекомендовано до друку 18.07.2011.